

AUGUSTINUS: zonde, erfzonde, genade, vrije wil
<https://www.kuleuven.be/thomas/page/vol-van-genade/#192046>

5.2.1. De vroege Kerk

Vanuit de scheppingsverhalen in Genesis wordt binnen de christelijke traditie de mens als het hoogtepunt van de schepping gezien. De mens is gemaakt naar het beeld en de gelijkenis van God (imago dei).

Binnen de vroege Kerk zei Tertullianus dat de mensheid het beeld van God behield, maar dat het de gelijkenis met God pas weer kon terugkrijgen door de inwerking van de Heilige Geest. Origenes zei dat 'het beeld' van God verwijst naar de mens na de zondeval en dat 'de gelijkenis' dan weer betrekking heeft op de menselijke natuur nadat die aan het einde tot voleinding is gebracht. Andere denkers binnen de vroege Kerk linken het imago Dei aan de menselijke rede. Beeld van God heeft dan betrekking op het menselijk denkvermogen dat een weerspiegeling is van de wijsheid van God.

Dat de mens geschapen is naar het beeld van God, wordt algemeen gezien als een teken van de oorspronkelijke goede natuur van de mens. Lactantius werkte aan de hand van deze gedachte politieke stellingen uit aangaande de rechten en verantwoordelijkheden van de mensen, die allen broeders en zusters zijn.

De vroege kerkvaders gingen de link leggen tussen de schending van het imago dei en Adam en Eva, die zich afwendden van God. In hun theorie over de zondeval was er nog geen sprake van erfzonde, zoals bij Augustinus. Voor de meesten onder hen was zonde het misbruiken van de vrije wil en werden kinderen zonder zonde geboren. Bij deze (Griekse) kerkvaders is het element van geërfde schuld niet aanwezig. Toch zijn reeds hier al een aantal elementen aanwezig van wat Augustinus over de erfzonde leert, namelijk: de ongehoorzaamheid van Adam heeft toch gevolgen voor de hele mensheid, de zondeval van Adam beïnvloedt de menselijke moraal en de zonde van Adam wordt op een niet nader uitgelegde manier doorgegeven aan zijn nageslacht.

Het is echter pas tijdens de strijd rond Pelagius dat al deze kwesties binnen de vroege kerk uitvoerig behandeld worden.

5.2.2. Augustinus en Pelagius

Begin van de 5^e eeuw ontstond er een conflict tussen Augustinus en Pelagius/de pelagianen. Dit conflict handelde over een aantal kwesties.

5.2.2.1. Over de vrije wil

De visie van Augustinus:

- We moeten tegelijk vasthouden aan de totale soevereiniteit van God als aan de werkelijke menselijke verantwoordelijkheid en vrijheid.
- We handelen niet onder dwang maar in vrijheid maar de wil van de mens is verzwakt en ontkracht door de zonde.
- Om de vrije wil te herstellen en te genezen is de genade nodig.

"Om deze bewering te staven, gebruikt Augustinus een betekenisvolle analogie. Laten we ons een balans voorstellen met twee schalen. De ene schaal vertegenwoordigt het goede, de andere het kwaad. Als de balans in evenwicht is, kunnen de argumenten om goed of kwaad te doen op

de juiste manier tegen elkaar afgewogen worden. De overeenkomst met de vrije wil is duidelijk: wij vergelijken de argumenten voor goed en kwaad en handelen daarnaar. Maar, zegt Augustinus, wat gebeurt er als een van de schalen verzwaard is? Wat gebeurt er als iemand een paar zware gewichten in de schaal van het kwaad doet? Dan werkt de balans nog steeds, maar hij heeft de neiging door te slaan in de richting van het kwaad. Volgens Augustinus is dit precies wat er door de zonde met de wil van de mens gebeurt is. De vrije wil van de mens heeft een afwijking naar het kwaad. Die wil bestaat echt en kan nog echt beslissingen nemen – zoals de verzwaarde balans ook echt werkt. Maar in plaats van een evenwichtig oordeel te geven, wijkt hij geregeld af naar het kwaad.”

De visie van Pelagius (en zijn volgelingen, waaronder Julianus van Aeclanum):

- De mens heeft een volledig vrije wil en is volledig verantwoordelijk voor zijn zonden.
- De menselijke natuur is vrij en goed geschapen en niet aangetast door een zwakheid.
- De erkenning van de onvolmaaktheid van de mens brengt de goedheid van God in gevaar.
- Het ingrijpen van God brengt de menselijke integriteit in gevaar.
- De vrije wil is een evenwichtige balans, zonder afwijking.

“In 413 schreef Pelagius een lange brief aan Demetrias, die kortgeleden had besloten haar rijkdom de rug toe te keren en religieuzer te worden. In deze brief zette Pelagius, met een logica waar geen speld tussen te krijgen was, de gevolgen uiteen van zijn opvattingen over vrije wil. God heeft de mensheid gemaakt en weet precies waartoe zij in staat is. Daarom kunnen wij alle gegeven geboden houden en moeten wij ze gehoorzamen. We hoeven niet met het excuus te komen dat de menselijke zwakheid het onmogelijk houdt deze geboden te houden. God heeft de menselijke natuur gemaakt en vraagt alleen wat die natuur kan opbrengen. Pelagius komt tot de strenge uitspraak: ‘Volmaaktheid is mogelijk voor de mensheid, en daarom verplicht.’”

5.2.2.2. Over het wezen van de zonde

De visie van Augustinus:

- De mensheid is door de zondeval aangestoken en ons denken is verzwakt door zonde.
- Dat we zondaars zijn, betekent dat we ziek zijn en dat we onszelf niet kunnen diagnosticeren, laat staan genezen. Alleen door Gods genade kan de ziekte ontdekt worden (de zonde) en de genezing gebeuren (de genade).
- De mens wordt geboren met een zondige neiging, een ingebouwde afwijking tot zondigen. De toestand van zondigheid leidt tot zondige daden.
- Augustinus gebruikt drie analogieën:
 - De zonde is als een erfelijke ziekte: ze wordt doorgegeven van generatie op generatie. Christus is de geneesheer en door Gods genade worden we genezen.
 - De zonde is als een macht die ons gevangen houdt: we kunnen onszelf niet bevrijden; Christus is de bevrijder en door de genade wordt de macht van de zonde verbroken.
 - De zonde is een juridisch begrip: ze is een schuld die van de ene generatie op de andere wordt doorgegeven. Christus brengt vergeving en kwijtschelding.

De visie van Pelagius:

- De mens kan zichzelf verbeteren en moet zijn plicht doen tegenover God en anderen. Wie tekortschiet, heeft geen excuus.
- De zonde is een opzettelijk tegen God gerichte daad.

“Pelagius beweerde dat verschillende personen uit het Oude Testament zonder zonde geweest waren. Alleen zij die rechtschapen waren, mochten lid worden van de Kerk – hier stelde

Augustinus tegenover dat de Kerk een ziekenhuis was, waarin de gevallen mensheid kon herstellen en langzamerhand door de genade kon groeien tot heiligheid.”

5.2.2.3. Over het wezen van de genade

De visie van Augustinus:

- We zijn van het begin tot het einde van ons leven van God afhankelijk voor verlossing.
- God schenkt genade zodat we kunnen herstellen.
- De vrije genade van God is een grootmoedige, onverdiende aandacht voor de mens die dat proces van herstel op gang trekt.

De visie van Pelagius:

- Genade is hetzelfde als de natuurlijke vermogens van de mens. Ze zijn niet beschadigd en moeten dus gebruikt worden.
- De genade is een vorm van 'uitwendige verlichting' die God de mensheid biedt, bijvoorbeeld die Tien Geboden en het morele voorbeeld van Jezus Christus.
- De genade vertelt ons wat die plichten zijn maar dat helpt ons op zich niet te voeren.
- God heeft de mens geschapen en hem informatie gegeven over goed en kwaad en moeit zich verder niet, tot de dag van het oordeel en dan zullen mensen die tekortgeschoten hebben een eeuwige straf ontvangen.

5.2.2.4. De basis van het heil

De visie van Augustinus:

- De mens wordt door genade behouden. De genade van God leidt tot heil.
- Door de dood en verrijzenis van Jezus handelt God zo genadig dat hij ons dat geeft wat we niet verdienen, namelijk het heil, en niet dat wat we niet verdienen, namelijk de veroordeling.

“Augustinus’ uitleg van de gelijkenis van de arbeiders in de wijngaard (Mt 20,1-10) is hier van grote betekenis. Pelagius beweerde namelijk dat God ieder mens beloofde naar verdienste. Maar Augustinus wees erop dat deze gelijkenis laat zien dat de beloning aan ieder persoonlijk gegeven wordt op grond van persoonlijke belofte. Hij benadrukte dat de arbeiders niet allen even lang in de wijngaard werkten, maar toch elk hetzelfde loon kregen (één dagloon). De eigenaar van de wijngaard had ieder een dagloon beloofd, mits ze werkten vanaf het moment dat hij ze riep tot zonsondergang, ook al betekende dit dat sommigen de hele dag werkten en anderen maar een uur. Augustinus trok hieruit de belangrijke conclusie dat onze rechtvaardiging gegrond is op de belofte van genade die ieder van ons is gedaan. God is die belofte trouw, en rechtvaardigt daardoor zondaars. Net zoals de arbeiders die pas laat met het werk in de wijngaard begonnen waren, geen officieel recht hadden op een heel dagloon, dan alleen door de royale belofte van de eigenaar, zo hebben zondaars geen recht op rechtvaardiging en eeuwig leven dan alleen door de royale beloften van God, die ze in geloof ontvangen.”

De visie van Pelagius:

- De mens wordt gerechtvaardigd op basis van zijn verdiensten.
- Goede daden zijn het resultaat van het gebruiken van de vrije wil en de gehoorzaamheid aan wat God oplegt.
- Als je die plicht niet vervult, wacht de eeuwige straf.

"Het Augustinianisme kreeg uiteindelijk in de westerse theologische traditie de overhand; maar het pelagianisme heeft door de eeuwen heen invloed uitgeoefend op vele theologen, niet in het minst op hen die meenden dat dit accent op de genade te gemakkelijk zou kunnen leiden tot een devaluatie van de menselijke vrijheid en morele verantwoordelijkheid."

→ Een kanttekening

"Kernpunt van Augustinus' denken is de oorsprongszonde. Dit is eigenlijk een innoverende gedachte binnen het theologisch denken van zijn tijd. Deze oorsprongszonde is volgens hem verantwoordelijk voor de menselijke sterfelijkheid en de verstoring van de seksuele begeerte. De 'pelagianen', elk met hun eigen klemtoon, ontkennen het bestaan van een niet-individuele zonde die de mens schuldig maakt. Zondigen of niet is volgens hen steeds een persoonlijke keuze en dus ook een persoonlijke verantwoordelijkheid. Sterfelijkheid is een natuurlijk gegeven en het seksueel verlangen een natuurlijk goed. Pelagius, vanuit zijn bekommernis voor een christelijke praxis, wilde de menselijke natuur en vrije keuze waarborgen. Caelestius en vooral Julianus reflecteerden verder over de voorwaarden en gevolgen van het menselijk liberum arbitrium (de vrije wil). Julianus' opvatting over de rechtvaardige en goed scheppende God is de oorzaak van zijn verzet tegen Augustinus' oorsprongszondeleer. De monastieke gemeenschappen van Hadrumetum en Marseille stelden de vraag of de wil in verhouding met de genade een rol te spelen heeft. Augustinus bevestigt dat de wil inderdaad een rol speelt, maar dat het initiatief, de assistentie onderweg en de voleinding volledig toebehoren aan de genade.

(...) dat Pelagius de eponieme stichter is van een beweging die veel breder is dan zijn ideeën. Het pelagianisme is geen centraal geleide beweging, maar eerder een constructie gemaakt door zijn tegenstanders. De verschillende 'pelagiaans' protagonisten bestudeerden verschillende onderwerpen en namen verschillende posities in. (...)

Zeker waren het ook geen 'arrogante', 'zelftevreden' ontkenners van Gods genade en de menselijke zondigheid. Ze waren diep bekommerd om een authentiek christelijk leven, om de fundamenten van de christelijke theologie en beseften eveneens maar al te goed de menselijke condition humaine en de nood aan Gods barmhartige bijstand. Meer nog, de standpunten die Augustinus innam bleken theologisch gezien niet altijd onproblematisch te zijn. Bovendien geschieden de veroordelingen van de 'pelagianen' niet louter op theologische gronden, maar waren er ook politieke en sociale factoren in het geding. Kortom, het dogmatisch schematisch onderscheid tussen de pelagiaanse aanhangers van de menselijke vrijheid en de augustiniaanse aanhangers van de goddelijke genade doet tekort aan de complexe historische realiteit en theologische pluraliteit van de pelagiaanse controverse."

→ | Uit Anthony Dupont en Mathijs Lamberigts, *De geschiedenis van het 'pelagianisme' en van zijn recente studie*, in Aurelius Augustinus, *Vier antipelagiaanse geschriften*